

Список літератури: 1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під загальною редакцією М.О. Потебенька та В.Г. Гончаренка, К., 2001. 2. Скакун О.Ф. Теория государства и права. X., 2000. 3. Лазарев В.В. Применение советского права Казань. 1972. 4. Толкачов К.Б. Место органов внутренних дел в механизме реализации личных конституционных прав и свобод граждан: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1982.

Надійшла до редколегії 16.05.02

В.Н. Набока

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ПОЛЯ, В ЯКОМУ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ БОРОТЬБА ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЖІНКАМИ

Глобалізація світової економічної системи, падіння «залізної завіси», об'єднання Європи й інші значні соціальні трансформації останніх десятих років мають як позитивні, так і негативні ефекти. Одним із них є інтенсивне поширення торгівлі людьми, і зокрема, жінками. Як грубе порушення прав людини, це явище викликає значний резонанс у суспільстві [1, 2].

Розглядаючи правову базу, на якій будується боротьба із торгівлею жінками, слід в першу чергу зауважити, що ні в українському, ні у світовому законодавстві не існує єдиного підходу до розгляду торгівлі людьми. Кожний соціальний інститут, діяльність якого спрямована на боротьбу з торгівлею людьми, виходить із свого розуміння цього кримінального феномена. Так, правоохоронним органам властива зосередженість на фактові оплатної передачі людини; неурядовим організаціям – на порушенні прав людини; службі безпеки, комітету по охороні кордону – на факті незаконного перетину кордону, підробці документів; митним службам – на порушеннях при перетинанні кордону. Очевидно, що подібне розмаїття підходів викликано розманітними інструментальними функціями, що ці інститути виконують у боротьбі із торгівлею людьми. У той же час, не можна не зауважити, що подібна роз'єднаність при відсутності загального управління і загального розуміння самого терміна «торгівля людьми», призводить до того, що багато функцій дублюються, а більшість напрямків залишаються неохопленими. До того ж відсутня узагальнена статистика за фактами продажу жінок за кордон, що значно утруднює оцінку ситуації і планування дій.

У зв'язку з цим сьогодні виникла актуальна потреба в тому, щоб осмислити існуючі підходи до розгляду поняття «торгівля жінками», виявити його зв'язок та відмінності з поняттям «торгівля людьми», розробити інструментальні визначення цих феноменів, які б мали універсальний характер і могли б консолідувати зусилля для протидії цим явищам.

У відповідності зі Стандартними принципами, що були сформульовані Кодексом по правах людини [3], торгівля людьми визначається як «усі дії і відповідні наміри, пов'язані з вербуванням, транспортуванням у межах однієї країни або за її межами, покупкою, продажем, переміщенням, передачею з рук у руки або утриманням осіб: а) притягнутих до використання об'єднаним шляхом, примушенням (включаючи використання або погрози насильства, зловживання службовим становищем) або борговою залежністю (ка-

балою); в) із метою утримання цієї особи, незалежно від того оплачується її праця чи ні, у підневільному стані (домашньому, сексуальному або репродуктивному), у примусовій праці або в умовах, тотожних рабству».

Ідеологія «Стандартних принципів прав людини стосовно осіб, що постраждали від міжнародної торгівлі людьми», методологічні підходи та термінологія відбиті в документі, що розроблявся на рівні Організації Об'єднаних Націй, Конвенції ООН по боротьбі з організованою злочинністю та трьох додаткових Протоколах щодо торгівлі людьми, контрабанди людьми й нелегальної міграції [3]. Проте, порівнюючи це визначення з тим, що дається, наприклад, у Гаагській Міністерській Декларації, стає зрозумілим, що воно більш змістовне й охоплює широке коло порушень прав людини в сучасному світі [4]. Це досягається тим, що процес торгівлі, описаний у стандартах, може включати особу або групу осіб, що продають або купують жертву, утримують її в умовах рабства або примушують до праці. Тут слід зазначити, що визначення торгівлі людьми не включає незаконне перетинання кордону або підробку документів.

Як ключові елементи в акті торгівлі людьми в цьому визначенні виділяються:

– наявність обману (щодо перспектив працевлаштування або оплати праці);

– умови боргової кабали, у яку потрапляє жертва;

– наявність експлуатації людини заради корисливої мети;

Це визначення багато в чому подібно з тим, що дається численними міжнародними правовими актами. Так, Конвенція проти рабства (ст.1) визначає рабство як «статус або стан людини, стосовно якого використовується дії на основі закріпленого права власності» [5].

Тут необхідно відзначити відмінність міжнародних правових документів (значна кількість із яких визнає проституцію і роботу в секс-індустрії одним із видів легальної праці) від вітчизняних, де подібна зайнятість підлягає адміністративній або кримінальній відповідальності. Це досить значна різниця в підходах, що стосується загального розгляду терміна «торгівля людьми». У випадку визнання секс-зайнятості як одного з офіційних видів зайнятості жертвами рабства визнаються тільки особи, що були примушені до цього виду або іншого виду робіт за допомогою обману або насильства.

Такий підхід розділяє голландське законодавство, відмічаючи, що про торгівлю жінками мова йде тоді, коли хто-небудь шляхом використання насильства, обманом, або зловживаючи своїм службовим становищем, примушує жінку працювати проституткою. При цьому не має значення, чи працювала жінка раніш проституткою та чи хоче вона продовжувати це заняття за власним бажанням. Основою злочину є порушення доброї волі жінки. Ознакою торгівлі жінками вважаються ситуації, коли:

– жінка не знала про те, що вона буде працювати в сфері секс-бізнесу або була обманута щодо обставин, у яких вона буде змушена працювати;

– жінка не вільна в прийнятті особистого рішення про те, чи бажає вона взагалі займатися проституцією;

- жінку змушують віддавати зароблені нею гроші іншим особам;
- жінка пов'язана боргами, із якими вона спочатку повинна розплатитися, перед тим, як сама зможе розпоряджатися своїми власними прибутками, буде вільна вирішувати чи може вона припинити роботу; перед тим, як одержить свій паспорт;
- жінку постійно тримають під контролем інші особи;
- жінку обмежують у вільному пересуванні або в спілкуванні з іншими людьми;
- жінка не вільна у відмові окремим клієнтам або протесті окремим видам сексуального контакту [4].

Інакше, як зараз в Україні, грань між жертвами торгівлі людьми й особами, що бажали бути проданими і свідомо йшли на це, розмивається. Організації (а це в першу чергу правоохоронні органи) одержують значну кількість осіб із двояким статусом – що піддаються переслідуванню як такі, що займаються проституцією, та постраждали від торгівлі людьми.

Слід зазначити, що українське законодавство обрало шлях жорстких заходів боротьби з проституцією. Так, ст.303 прийнятого нещодавно нового КК України, вводить кримінальну відповідальність за «систематичне заняття проституцією». При цьому, за цією статтею підлягають відповідальності як особи, утягнені в проституцію, так і ті, хто примушує або втягує в надання платних секс-послуг [6]. Таким чином, продані для надання секс-послуг на території України жінки тепер будуть переслідуватися кримінально, не зважаючи, бажали вони працювати проститутками чи ні. Зрозуміло, що ця стаття не буде сприяти боротьбі з торгівлею людьми та проституцією, тому що якщо і до цього продані жінки боялися звертатись в правоохоронні органи за допомогою, то тепер це буде вкрай рідкісним явищем через побоювання кримінальної відповідальності. Виходом із цієї ситуації могло б бути застосування адміністративних штрафів, стягнутих на місці. Ця міра була б не занадто жорсткою й у той же час приносила б реальну користь.

Окремо необхідно розглянути ст.149 КК України, що описує кримінальну відповідальність за продаж людей. У статті вказується про відповідальність за «продаж, іншу платну передачу людини, а також здійснення стосовно неї будь-якого іншого незаконного договору, пов'язаного з законним або незаконним переміщенням із його згодою або без через державний кордон України для подальшого продажу або іншої передачі іншій особі (особам) із метою експлуатації». Проте чомусь у статті обумовлено відповідальність тільки за продаж людей, пов'язаний із переміщенням їх через державний кордон України. Але ж торгівля людьми – злочин, що триває досить довгий час, і жертв його продають неодноразово і на території України, і за її межами. Крім того, у цей злочин можуть бути втягнуті люди, що працюють тільки на території України, довести ж їхню причетність до продажу людей в інших країнах практично неможливо [6].

На відміну від цього, у міжнародних правових актах потерпілою від торгівлі людьми вважається людина, яку завербували, транспортували, купили, продавали, передавали на умовах, описаних вище. Таким чином, у

ситуаціях, де умови роботи відповідають тим, що очікував працівник, а також якщо він не позбавлений свободи пересування, порушення за фактом «торгівля людьми» не може бути зафіксовано. У цьому випадку особи, що експлуатували його працю, можуть бути притягнуті до відповідальності у випадку погроз фізичної розправи, незаконного утримання, трудових зловживань. Єдиним винятком із цього правила є торгівля дітьми. Це пов'язано з тим, що діти потребують особливого захисту, та категорія «згода» не може служити виправданням при обвинуваченні в торгівлі дітьми.

Таким чином, існують деякі протиріччя між вітчизняними та міжнародними правовими актами, спрямованими на боротьбу із торгівлею жінками. Протиріччя полягають у сприйнятті правового статусу жінок, що займають проституцією. Прийнятий в Україні новий Кримінальний кодекс вводить кримінальну відповідальність за заняття проституцією, що з одного боку підсилить боротьбу з цим явищем, але в той же час створить умови для посилення латентності таких правопорушень. Зрозуміло також, що репресивний характер ст.303 КК України буде значною мірою лякати потенційних свідків у справах, що пов'язані із торгівлею жінками. Таким чином, у той час як сучасні міжнародні правові акти спрямовані на захист прав та свобод жінок, якими торгують, вітчизняне законодавство обрало шлях переслідування усіх учасників цього процесу. Крім того, значним недоліком ст.303 є встановлення кримінальної відповідальності тільки за продаж людей за кордон України, що в значній мірі звужує коло дій, пов'язаних із торгівлею жінками, що підпадають під цю статтю.

Список літератури: 1. ООН. Генеральна Ассамблея, сесія 53 «Торговля жінками та дівочками», 21 вересня, 1998. 2. Recent UN Documents / Materials relevant to the issue of trafficking, International movement against racism and all forms of discrimination Tokyo, 1999. 3. Предупреждение и искоренение насилия над женщинами. Международное законодательство. Киев, 1999. 4. Торговля людьми: противодействие и защита прав женщин/ Сб. материалов. К., 2000. 5. Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України, Харків – Київ, 1999. 6. Кримінальний кодекс України / ВРП України. №25–26. 2001.

Надійшла до редколегії 01.03.02

О.О. Житний

ЩИРЕ КАЯТТЯ ЯК УМОВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Поява у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність нових норм потребує розгляду питань, які, як це може здатися на перший погляд, вже давно не є проблемними. Так, введення в інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст.45 Кримінального кодексу України – далі КК), вимагає звернути увагу на таку обставину, як щире каяття особи, що вчинила злочин. Згідно із ст.45 КК воно є умовою вказаного в ній виду звільнення від кримінальної відповідальності.

Поняття щирого каяття криміналісти зазвичай пов'язують із визнанням особою, що вчинила злочин, своєї вини, засудженням нею вчиненого